

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

УДК 342.9

У зв'язку із введенням на території України воєнного стану, правове регулювання різних сфер суспільного життя об'єктивно зазнало значних змін, які були продиктовані необхідністю організації суспільного ладу в умовах війни. Більшість із актів підзаконного нормативного характеру, які впорядковують ті чи інші сфери життєдіяльності деталізують положення Указу Президента України від 24.02.2022 р. № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [1] в частині запровадження відповідних обмежень у тій чи іншій сфері діяльності державних інституцій, а також юридичних та фізичних осіб.

Вказані зміни в основному пов'язані із запровадженням заходів обмежувального характеру у діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, бізнесу. Вони торкнулися також функціонування нотаріату як надважливого суспільно-правового інституту. Справді, саме нотаріусам делеговано важливі функції щодо підтвердження дійсності підпису та правильності складання документів, засвідчення копій документів, складання довіреностей, заповітів, видачі довідок, допомозі громадянам у здійсненні їх спадкових прав шляхом заведення спадкових справ та видачі відповідних свідоцтв про право на спадщину як за законом, так і за заповітом та інших нотаріальних дій.

Важливість для кожного громадянина якісного виконання нотаріусами своїх професійних функцій обумовлює підвищену потребу в регламентації особливостей вчинення нотаріусами нотаріальних дій в умовах дії воєнного стану в Україні. Спільні узгоджені дії Кабінету Міністрів України та Міністерства Юстиції України дозволили зберегти можливість нотаріусів якісно, оперативно та прозора надавати послуги із застосуванням інформаційних технологій та в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

За період дії воєнного стану питання діяльності нотаріусів уже характеризувались науковцями та практикуючими юристами, особливо в контексті правил щодо строків прийняття спадщини, є неузгодженість у нормативному матеріалі щодо вказаної проблеми і основний тягар у виборі правильного підходу лежить передусім на нотаріусах, як суб'єктах правозастосування, особливо в нестабільних умовах війни в Україні, що актуалізує проблематику узгодження нормативного матеріалу, яким регламентується нотаріальна діяльність.

Відтак, **метою** цієї статті є дослідження окремих обмежень у здійсненні нотаріальної діяльності в умовах дії воєнного стану в Україні.

За офіційною інформацією Міністерства юстиції України, державні та приватні нотаріуси України в умовах воєнного стану продовжують працювати та вчиняти невідкладні нотаріальні дії (засвідчувати довіреності, заповіти, засвідчувати справжність підпису на заявах, заводити спадкові справи), крім міст/районів, де така можливість відсутня у зв'язку з веденням активних бойових дій [2].

Слід вказати також, що особливо на початку повномасштабного вторгнення з об'єктивних причин виникли труднощі із роботою реєстрів, доступ до них було припинено, згодом роботу реєстрів було відновлено, втім, це стосується лише тих регіонів, де не ведуться бойові дії. Міністерство юстиції України визначає перелік областей та районів, в яких припинено доступ до єдиних та державних реєстрів, держателем яких виступає Міністерство [3].

Як наголошують аналітики, попри збереження основних функцій нотаріусів, в умовах активного ведення воєнних дій на території України, нотаріуси не можуть повноцінно виконувати формальні вимоги закону щодо вчинення усіх нотаріальних дій, які здійснювались у мирний час, і дане питання потребувало додаткового нормативного врегулювання, яке було здійснено шляхом деталізації їх діяльності, передусім через застосування певних обмежувальних заходів, які за період дії воєнного стану неодноразово зазнавали змін залежно від безпекової ситуації в державі та інших важливих чинників.

Вказана деталізація мала місце не тільки в межах Закону України «Про нотаріат» [4] чи Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України [5], а й була відображена також на рівні різних підзаконних нормативно-правових актів з метою уникнення ризиків, які можуть виникнути у разі невчасного введення таких обмежень та негативно вплинути на стабільність цивільного обороту в державі загалом.

Одними з важливих підзаконних нормативно-правових актів, яким регулюється діяльність нотаріусів в умовах війни, виступають: Постанова Кабінету Міністрів України № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 року [6] та Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» [7].

Намір та ідея авторів вказаних Постанов Кабінету Міністрів України зрозумілі, але можливість виникнення колізійних ситуацій породжує передусім виклики для нотаріусів та, як вказують науковці, потенційні неузгодженості ілюструють невідповідність діючого законодавства до реальності воєнного стану, яка змушує конституювати правову реальність воєнного стану [8].

Охарактеризуємо окремі важливі новації вказаних постанов. Так, зокрема, як наголошується та деталізується в Інформаційному листі Нотаріальної палати від 12.07. 2022 року, [9] Постановою № 719 внесено зміни до:

- Порядку використання, зберігання, обігу спеціальних бланків нотаріальних документів і звітності про їх витрачання, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 № 1290 «Деякі питання використання спеціальних бланків нотаріальних документів»;

- постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану»;

- постанови Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації»;

- постанови Кабінету Міністрів України від 06.03.2022 № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану».

Важливе значення у регламентації діяльності нотаріусів в умовах війни відіграють положення постанови «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату, державної реєстрації та функціонування державних електронних інформаційних ресурсів в умовах воєнного стану», прийнятої 09.05.2023 року. Так, серед основних змін слід назвати регламентацію особливостей вчинення під час дії воєнного стану нотаріальних дій, проведення державної реєстрації, доступу до єдиних і державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України; скорочення обмежень, що запроваджені з метою охорони інтересів суб'єктів правовідносин, а також збереження відомостей щодо речових прав на нерухомість та бізнес.

Окремо слід охарактеризувати Постанову Кабінету Міністрів України № 164, якою було визначено, що «незавершені нотаріальні дії за зверненням громадянина Російської Федерації ... зупиняються до прийняття та набрання чинності Законом України щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором;» (у редакції станом на 28.02.2022 року), що унеможливило продовження розпочатої процедури оформлення спадщини такими спадкоємцями.

Вказаним документом серед іншого було встановлено мораторій на вчинення нотаріальних дій за зверненням громадян Російської Федерації або юридичних осіб, у яких власником істотної частки чи кінцевим бенефіціаром є громадяни Російської Федерації.

У межах вказаної Постанови Кабінету Міністрів України введено також ряд обмежень щодо діяльності нотаріату, які в умовах воєнного стану є абсолютно актуальними, доречними і спрямованими, в першу чергу, на захист публічних інтересів суспільства, кожного громадянина України, забезпечення стабільності у державі та непорушність власності. Такі обмеження не руйнують механізми здійснення цієї діяльності, що закладені

законодавством про нотаріат, а пропонують правові інструменти щодо певних обмежень на період дії воєнного стану.

Крім того, в умовах війни в Україні набуло актуальності питання щодо можливості продовження нотаріусами своєї професійної діяльності, у зв'язку з чим з'явилася потреба в особливому правовому регулюванні на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Вирішення даного питання було здійснено шляхом включення тих нотаріусів, які відповідають усім вимогам чинного законодавства, до затвердженого Міністерством юстиції України переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна. Вказаний перелік нотаріусів постійно оновлюється, відповідна інформація міститься на офіційному сайті Міністерства юстиції України. Відтак, нотаріуси, які відповідають вказаним вимогам можуть пройти процедуру з включення їх до вищезазначеного переліку.

Вимоги, які ставляться до посадових осіб нотаріату з метою можливості включення їх до відповідного переліку, визначені підпунктом 9 пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України № 164, зокрема, нотаріуси повинні відповідати таким критеріям:

- не вчиняли виконавчого напису на кредитному договорі, який не є нотаріально посвідченим після 24 листопада 2017 р.;

- щодо них Міністерством юстиції не приймалося рішення про анулювання або не менше двох рішень про блокування (принаймні два з яких на строк більше двох місяців) доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно після 1 січня 2020 р., крім рішень, які було скасовано, визнано протиправними або нечинними рішенням суду, яке набрало законної сили;

- щодо них Міністерством юстиції не приймалося рішення про анулювання або не менше двох рішень про блокування (принаймні два з яких на строк більше двох місяців) доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань після 1 січня 2020 р., крім рішень, було скасовано, визнано протиправними або нечинними рішенням суду, яке набрало законної сили;

- не посвідчували договори щодо відчуження нерухомого майна, поділу (виділу) нерухомого майна, іпотеки, встановлення

довірчої власності на нерухоме майно у період з 25 лютого 2022 р. до їх включення до переліку;

- щодо них не внесено подання про анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю, яке перебуває на розгляді Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції;

- не вчиняли нотаріальних дій від імені фізичних осіб, які в момент вчинення таких дій перебували за межами України, крім дій на підставі довіреності таких осіб або в порядку законного представництва, або померли;

- не мають простроченої заборгованості із сплати членських внесків до Нотаріальної палати України за період більше ніж один рік [6].

Критерії, визначені в цьому переліку, носять закритий характер, розширеному тлумаченню не підлягають та стосуються усіх нотаріусів на території України, у зв'язку з чим, запроваджується єдиний підхід до формування усталеної практики правового регулювання організації нотаріату та запобігання потенційних правопорушень у провадженні нотаріальної діяльності. Безумовно, нотаріуси, щодо яких виявлена невідповідність вимогам, які визначені в межах Постанови № 164, не можуть бути включені до вказаного вище переліку.

Одночасно може постати питання щодо відповідності вказаних положень Постанови № 164 ст. 9 Закону України «Про нотаріат» [4], якою встановлений вичерпний перелік обмежень у праві вчинення нотаріальних дій, а також ст. 29-1 Закону, якою встановлено вичерпний перелік, коли нотаріальна діяльність приватного нотаріуса тимчасово зупиняється на час дії відповідних обставин. Безумовно, шукаючи відповіді на вказане питання, слід виходити із пріоритетності публічних інтересів суспільства, непорушності права власності та доцільності введення відповідних обмежень на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, аргументація доцільності яких визначалась вище.

У вказаному контексті надзвичайно важливим є також вирішення питання щодо захисту прав нотаріусів, які не включені у відповідний Перелік. Нотаріуси, які вважають, що виконали усі визначені законодавством умови і перешкоди для здійснення їх-

ньої нотаріальної діяльності відсутні, але все ж із певних причин вони отримують відмову щодо їх включення у такий перелік, то відповідно до ст. 55 Конституції України можуть захищати свої права та інтереси шляхом оскарження в суді дій щодо відмови у включенні їх до переліку або ж обрати інші способи та форми захисту відповідно до чинного законодавства України, зокрема, звернутися до компетентних органів, що наділені відповідними повноваженнями згідно Конституції та законів України.

Підсумовуючи усе вищенаведене, слід наголосити, що встановлення відповідних обмежень у роботі нотаріусів у частині як ведення відповідного переліку нотаріусів, що можуть вчиняти нотаріальні дії в умовах воєнного стану, так і переліку самих нотаріальних дій, коригування роботи реєстрів відповідають викликам воєнного стану обмежувального характеру та спрямовані на захист прав та інтересів громадян і бізнесу.

Вважаємо, що такі заходи є своєчасними та доречними, вказані обмеження не суперечать принципам та засадам здійснення нотаріальної діяльності, що визначені нотаріальним законодавством, а пропонують правові інструменти щодо певних обмежень виключно на період дії воєнного стану. Аналізовані підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, якими забезпечується організація нотаріату в умовах війни, в цілому є конституційними та відповідають викликам воєнного стану.

Встановлення відповідних обмежень у нотаріальній діяльності повинно здійснюватися із забезпеченням балансів приватних інтересів нотаріусів на професійну реалізацію та суспільних інтересів з певною пріоритетністю інтересів суспільства та забезпеченням стабільності цивільного обороту, непорушності права власності та з метою уникнення ризиків, які можуть настати у разі невчасного введення таких обмежень в державі загалом в умовах війни.

Права та законні інтереси нотаріусів, що незаконно виключені із Переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна, повинні захищатися за допомогою існуючих ефективних способів та форм захисту, що відповідають суті та змісту порушеного права відповідно Конституції та законодавства України.

1. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Корнієнко Марина. Нотаріат під час воєнного стану: ключові зміни. URL: https://biz.ligazakon.net/analytys/209961_notarat-pd-chas-voynogo-stanu-klyuchov-zmni
3. Про внесення змін до Переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 11.04.2022 № 1429/5 URL: https://minjust.gov.ua/n/22650?fbclid=IwAR1_IvercUEB8VVgscb0H74_ZFmwJBQyml6dMjj9c5FVAc9qMm8HgOZb9rw
4. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
5. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджена Наказом Міністерства Юстиції України 22.02.2012 року № 296/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/conv#n646>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» реєстр. № 164 від 28.02. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2022 року № 719 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2022-%D0%BF#Text>
8. Орзіх Ю. Правозастосування у нотаріальній практиці в умовах воєнного стану в Україні: на прикладі спадкування. URL: <http://dspace.opiua.edu.ua/bitstream/handle/..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
9. Інформаційний лист Нотаріальної палати від 12.07. 2022 року «Щодо постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо нотаріату та державної реєстрації в умовах воєнного стану» від 24 червня 2022 року № 719 у питанні вчинення нотаріальних дій» URL: <https://document.vobu.ua/doc/13828>

Зозуляк О.І. Окремі аспекти правового регулювання діяльності інституту нотаріату в умовах дії воєнного стану в Україні

У науковій статті досліджується запровадження заходів обмежувального характеру у діяльності нотаріату в умовах війни в Україні як надважливого суспільно-правового інституту.

Висловлюється позиція щодо необхідності забезпечення балансів приватних інтересів нотаріусів на професійну реалізацію та суспільних інтересів з певною пріоритетністю інтересів суспільства та забезпеченням стабільності цивільного обороту, непорушності права власності та з метою уникнення ризиків, які можуть настати у разі невчасного введення таких обмежень в державі загалом.

Автор статті загалом позитивно оцінює своєчасність та сутність обмежувальних заходів у сфері діяльності нотаріусів, які в умовах воєнного стану є абсолютно актуальними, доречними та спрямованими передусім на захист публічних інтересів суспільства та кожного громадянина України, вказані обмеження не суперечать підходу здійснення цієї діяльності, що закладений законодавством про нотаріат, а пропонують правові інструменти щодо певних обмежень виключно на період дії воєнного стану. Акцентується увага на тому, що підзаконні нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України щодо організації нотаріату в умовах війни в цілому є конституційними та відповідають викликам воєнного стану обмежувального характеру.

Здійснюється аналіз різних заходів обмежувального характеру, зокрема, мораторію на вчинення нотаріальних дій за зверненням громадян Російської Федерації або юридичних осіб, у яких власником істотної частки чи кінцевим бенефіціаром є громадяни Російської Федерації; змін щодо державної реєстрації в умовах воєнного стану; питань можливості продовження нотаріусами своєї професійної діяльності; проблематика включення нотаріусів до затвердженого Міністерством юстиції України переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна.

Характеристика умов включення нотаріусів до вказаного переліку дозволяє стверджувати про їх закритий характер, неможливість розширеного тлумачення та поширення на усіх нотаріусів на території України, у зв'язку з чим запроваджується єдиний підхід до формування усталеної практики правового регулювання організації нотаріату та запобігання потенційних правопорушень у провадженні нотаріальної діяльності. Наголошується на постійному оновленні цього переліку з урахуванням запитів нотаріусів та їх відповідності умовам включення до нього. Вказується, що права та законні інтереси нотаріусів, які незаконно виключені із Переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна можуть захищатися захищатися за допомогою існуючих способів та форм захисту, що відповідають суті порушеного права відповідно Конституції та законів України.

Ключові слова: нотаріальне законодавство, нотаріат, нотаріальна діяльність, приватний нотаріус, реєстраційна діяльність, воєнний стан в Україні.

Zozuliak O.I. Some aspects of the legal regulation of the activities of the Institute of Notaries in the conditions of martial law in Ukraine

The scientific article examines the introduction of restrictive measures in the activities of the notary in the context of the war in Ukraine as an important social and legal institution.

The position on the need to ensure the balance of private interests of notaries for professional implementation and public interests in the introduction of any restrictions on the implementation of notarial activities with the priority of the interests of society and ensuring the stability of civil circulation, inviolability of property rights and avoiding risks is expressed, which may occur in the case of the untimely introduction of such restrictions in the state as a whole.

The author of the article positively assesses the timeliness and essence of restrictive measures in the field of notaries, which in conditions of martial law are absolutely relevant and aimed primarily at protecting the public interests of society and every citizen of Ukraine. These restrictions do not contradict the approach to implementation of this activity, which is laid down by the legislation on notaries, and offer legal instruments for certain restrictions only for the period of martial law. Attention is paid to the fact that the by-laws of the normative-legal acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the organization of a notary in the conditions of war, both as a whole and regarding certain of their provisions, do not contradict the provisions of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine «on Notary», are constitutional, and meet the challenges of martial law of a restrictive nature.

Analysis of various restrictive measures is carried out, in particular the moratorium on notarial acts at the request of citizens of the Russian Federation or legal entities, in which the owner of a substantial share or ultimate beneficiary is the citizen of the Russian Federation; changes in the state registration in the conditions of martial law; questions about the possibility of continuing their professional activities by notaries; The problems of including notaries in the list of notaries approved by the Ministry of Justice of Ukraine, which in the conditions of martial law perform notarial actions regarding valuable property.

The characteristic of the conditions for the inclusion of notaries in the specified list makes it possible to assert their closed nature, the impossibility of extended interpretation and distribution on all notaries in Ukraine, in connection with which a unified approach to the formation of an established practice of legal regulation of the organization of notaries and the prevention of potential offenses in the conduct of notarial activities is introduced. It is noted that this list is constantly updated, taking into account the requests of notaries and their compliance with the conditions of inclusion in it. It is indicated that the rights and legitimate interests of notaries who are illegally excluded from the list of notaries who in the conditions of martial law, perform notarial actions regarding valuable property can be protected by means of existing methods and forms of protection, corresponding to the essence of the violated right in accordance with the Constitution and laws of Ukraine.

Keywords: notarial legislation, notary, notarial activity, private notary, registration activity, martial law in Ukraine.